

Олена Колпакчи,
старший викладач кафедри психології
Бердянського державного педагогічного
університету

ПРОФЕСІЙНІ ЦІННІСНІ ОРІЄНТАЦІЇ ЯК ЧИННИК СТАНОВЛЕННЯ ОСОБИСТОСТІ ПРОФЕСІОНАЛА

Професійні ціннісні орієнтації, як один із специфічних видів ціннісних орієнтацій особистості, формується в процесі становлення особистості професіонала.

В умовах кардинальних змін, які відбуваються в нашій країні, проблема ціннісних орієнтацій є однією із пріоритетних у сучасній науці.

Представниками різних наукових течій активно ведеться пошук осмислення суті й структури ціннісних орієнтацій, концепцій їх формування. Проблему ціннісних орієнтацій особистості розкрито як у роботах зарубіжних дослідників (М. Вебер, А. Маслоу, Т. Парсонс, М. Рокіч, Е. Фромм та інших), так і українських (М. Боришевський, В. Клименко, С. Максименко, В. Роменець, Т. Яценко та інших). Учені І. Бех, Т. Бутківська, Л. Ломако, О. Сухомлинська, А. Фролова та інші досліджують особливості становлення ціннісних орієнтацій у молодих людей. Водночас проблема формування ціннісних орієнтацій у процесі професійної підготовки майбутніх вчителів залишається недостатньо вивченою.

Професія вчителя є аксіологічною, цей аспект проявляється в змісті, цілях, сенсі здійснюваної діяльності. Результати такої діяльності багато в чому залежать від якостей особистості вчителя, від його професійних і життєвих цінностей, які регулюють поведінку і моральні вчинки людини.

Виходячи з необхідності комплексного вивчення процесу формування особистості майбутнього вчителя, умов, що визначають успішність цього процесу, вплив різноманітних зовнішніх та внутрішніх чинників, можна визначити основні фактори, що мають вирішальний вплив на становлення ціннісних орієнтацій. Одним із провідних факторів є зовнішнє середовище непрямої дії, яке впливає через досягнення світової науки, у тому числі системи освіти зарубіжних країн. Другим фактором є зовнішнє середовище прямої дії. Висока залежність від фінансування оплати праці державою. Людина не може змінити свою природу: виконувати свої професійні обов'язки за умови низької оплати праці та незадоволення базових потреб. Третім фактором є внутрішнє середовище системи, неформальні стосунки та традиції, що впливають на формування ціннісно-орієнтаційної єдності членів групи. Ізольованість від батьків та соціального середовища, у якому проходило виховання та становлення особистості, повна або часткова відсутність будь-якої сторонньої підтримки ускладнює адаптацію та провокує зміни ціннісних

орієнтацій. Четвертим фактором є об'єкти діяльності. Динаміка процесу формування готовності до професійної діяльності студентської спільноти є однією із важливих складових становлення ціннісних орієнтацій. П'ятим фактором є самі суб'єкти діяльності. Характерні риси юнацького віку – безкомпромісність оцінок і суджень, емоційна чутливість, максималізм – створюють специфічні умови засвоєння майбутніми вчителями системи певних цінностей. Окрім того, зауважимо, що юнацький вік є сенситивним для формування ціннісних орієнтацій, що істотно впливає на становлення світогляду і професійних інтересів [3].

А. Фонарьов виділив три форми професійного становлення особистості: індивідна (для цієї форми характерне прагнення до збереження засвоєних форм дій, підтримка відповідності між людиною і діяльністю); особистісна (визначається прагненням до нових сенсів в професійній діяльності; індивідно-особистісна (людина втрачає впевненість в собі, їй не ясні життєві цілі) [5]. Це типовий етап професіоналізації, гострота цієї кризи залежить від життєвої стратегії, яка має на меті відновлення цілісності ціннісно-сислової сфери особистості. Від того, які орієнтири вибрані, залежить наступна форма психологічної регуляції.

На всіх етапах розвитку людини, як професіонала, вона діє в умовах двох груп чинників: об'єктивних – вимоги, норми і обмеження, що висуваються з боку професії до фахівця, до його професійно значущих якостей особистості; суб'єктивних – завдатки і здібності, індивідуально-психологічні особливості і властивості, мотивація, самооцінка цієї людини. Потрібне досягнення відповідності об'єктивних і суб'єктивних чинників при розвитку особистості професіонала [4]. Розвиток особистості стимулює перетворення професійної діяльності. Це перетворення призводить до подальшого особистісного росту.

Професійна діяльність належить до головних засобів будівництва власного життєвого шляху. Він буде оптимальним, коли професійна діяльність здатна відбивати і втілювати в собі особистість самого професіонала. Людина отримуватиме задоволення від своєї роботи, якщо вона знайде собі справу, в якій відповідатиме собі, отримає від виконуваної діяльності задоволення.

Це можливо за умови усвідомлення значущості виконуваної діяльності для суспільства і власної особистості. Чим більше міра значущості, тим більшим сенсом і значенням наповнюється здійснювана професійна діяльність. Ціннісно-сислова сфера в професійній діяльності оформлює і пронизує її загальним смисловим відношенням і творчою спрямованістю. Система ціннісних представлень професії має бути інтегрована в смисловий простір професіонала, для того, щоб інтеріоризуватися в його особистісні цінності і сенси. Тоді професійна діяльність стає відображенням зрілої особистості.

Усвідомлюючи потенціал власної особистості, потреби і можливості, вимоги середовища і її обмеження, майбутні фахівці зможуть їх погоджувати і вирішати виникаючі протиріччя між внутрішнім і зовнішнім середовищем, Однією з причин неузгодженості професійних планів і життєвих цілей молоді є суперечність і позапрофесійна спрямованість ціннісних орієнтацій. Неузгодженість перспективи призводить до того, що особистість не може адаптуватися. Якщо людина хоче займатися якоюсь певною справою, вона повинна починати з визначення граничних цілей і цінностей своєї роботи.

Проблема полягає в тому, що більшість людей вибирають професію у той момент, коли основна частина життєвих труднощів не враховується при ухваленні рішення про вибір професії. Далі розширюється круг соціальних ролей, з'являються нові цінності, які суперечать раннім, і юнацький вибір професійної діяльності втрачає свою привабливість.

Розглядаючи процес становлення особи професіонала, Є. Климов виділяє ряд стадій. У вищому навчальному закладі студент проходить другу стадію, він знаходиться на стадії професійного розвитку в якості адепта, ця стадія характеризується освоєнням професії [2]. Закінчення вищого навчального закладу є кризою народження професіонала. Цей період адаптації, від якого залежить подальший професійний шлях особистості. При цьому, вказана криза є нормативною: відбувається перебудова смислових структур професійної свідомості, переорієнтація на нові цілі, корекція професійної позиції.

У наукових дослідженнях представлені різні класифікації цінностей. Так, Є. Головаха класифікує цінності за критерієм їх відношення до сфери професійної діяльності. Вона виділяє три групи цінностей: що реалізуються безпосередньо в професійній діяльності; що реалізуються за рахунок професійної діяльності; що реалізуються поза професійною діяльністю [1].

Провідними чинниками в становленні професійної суб'єктної позиції являються рефлексія (у плані осмислення своєї професійної діяльності), самооцінка (як оформлення професійних сенсів в цінності) і самосвідомість. Розвиток професійної позиції припускає розвиток уявлень про себе як професіонала, прийняття і позитивну оцінку себе в цій якості, бачення шляхів подальшого розвитку особистості професіонала.

Важливу роль в професійній діяльності грає професійно психологічна рефлексія. Професійна діяльність людини припускає обов'язкову рефлексію на зміст предмета професійної діяльності. Освоєння професії спрямоване на включення її предмета в зміст Я-концепції, в ході якого здійснюється рефлексія обмеження на свої професійні дії: «це я не вмю, це я вмю погано, це я вмю посередньо».

Таким чином, становлення ціннісної сфери професіонала є складним компонентом його особистості. Критеріями розвитку професійних ціннісних орієнтацій є наступні:

1) ціннісне відношення до професії: включення в ієрархію життєвих цінностей особистості, професії і її цінностей; оцінка і прийняття її значущості для соціуму і особистості;

2) професійна спрямованість як «психологічна база» професійних ціннісних орієнтацій: мотиви саморозвитку і самореалізації в професійній діяльності; потреба в змісті професійної діяльності;

3) активна професійна позиція: професійна рефлексія (осмислення місця професії у своїй особистості і місця своєї особистості в професії); адекватна професійна самооцінка; адекватний образ професійного «Я» як цільова установка в професійній діяльності;

4) готовність активно діяти по відношенню до професії як до значущої сфери діяльності: наявність професійних планів розвитку; декларація інтегрованих цінностей в спілкуванні і професійній діяльності.

Список використаних джерел

1. Головаха Е. И. Жизненная перспектива и профессиональное самоопределение молодежи / Е. И. Головаха. – К. : Наукова думка, 1998 – 326 с.

2. Климов Е. А. Психология профессионального самоопределения: учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений / Е. А. Климов. – 4-е изд., стер. – М. : Издательский центр «Академия», 2010. – 304 с.

3. Пришляк О.Ю. Становлення ціннісних орієнтацій майбутніх вчителів у процесі вивчення іноземних мов / О.Ю. Пришляк // Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. – 2011. – № 17. – С. 292-293.

4. Самоукина Н. В. Психология и педагогика профессиональной деятельности : учеб. / Н. В. Самоукина. – М. : Изд-во ЭКМОС, 1999. – 352 с.

5. Фонарев А. Р. Формы становления личности в процессе ее профессионализации/ А. Р. Фонарев//Вопросы психологии. – 1997. – №2. – С. 88–94.